

**ЦИТАЦІЯ ЯК ПРИЙОМ УВЕДЕННЯ
ПРЕЦЕДЕНТНИХ РЕЛІГІЙНИХ ФЕНОМЕНІВ
У ТЕКСТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ**

Берестова А. А.

кандидат філологічних наук, старший викладач

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Дослідники виділяють різні лінгвостилістичні засоби актуалізації прецедентних релігійних феноменів у творах сучасної української художньої літератури. З-поміж таких прийомів виокремлюють цитування, текстову алюзію, ремінісценцію, текстову аплікацію, текстову антономазію, стилізацію, травестування, парафраз, продовження, пародіювання, творче наслідування відомого автора, сюжетне варіювання (мандрівні сюжети). Автори більшості наукових праць як найчастотніший прийом встановлення міжтекстової взаємодії називають цитування.

Зважаючи на певні розбіжності в науковій літературі щодо визначення поняття *цитація* (*цитування*), слідом за В. Москвіним, розглядаємо *цитування* як «дослівне відтворення фрагмента певного тексту, супроводжуване покликанням на джерело» [5, с. 78], а не лише як «точний, дослівний уривок з якого-небудь тексту» [1, с. 1364] чи «дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи» [2, с. 147], оскільки в контексті теорії інтертекстуальності наявність покликання на джерело походження інтертекстового елемента відіграє важливе значення: цитата без зазначення джерела потрактовується вже як інший засіб інтертекстуальності.

Конкретизоване маркування цитати з релігійного тексту спостерігаємо переважно в епіграфах, як у повісті М. Матіос «Мама Маріца» наводяться рядки з Книги приповістей Соломонових із конкретним зазначенням місця їх

розташування в прототексті: *Великі є твої суди, Господи, і невимовні* (*Соломонові приповідки, глава 17*) (Пр. 16:7 – А. Б.) та *Є сором, що наводить зріх, і є стид, що є славою і ласкою* (*Соломонові приповідки, глава 26*) (Пр. 26:11 – А. Б.) (М. Матіос), тоді як Р. Іваничук, беручи до повісті «Смерть Юди» слова *Знаю діла твої і труд твій, і що не можеш терпіти злих; і ти випробував тих, які звать себе апостолами* <...> (Р. Іваничук), лише подає назву тесту-донора *Апокаліпсис* (Об. 2:2 – А. Б.), не вказуючи ні автора, ні чіткого місця у творі.

Випадки цитування спостерігаємо і в основній частині художньої оповіді, зокрема в романі О. Забужко «Музей покинутих секретів»: *До лиха, ніколи не був забобонним – що йому сталося?! Передчуття якесь, чи що?.. Чого він перестрашився?*

«І в ту мить Ісус вичув в Собі, що вийшла була з Нього сила. І Він до народу звернувся й спитав: “Хто доторкнувся до моєї одежі?” Й відказали Йому Його учні: “Ти бачиш, що тисне на Тебе народ, а питаєшся: Хто доторкнувся до Мене?” А Він навкруги позирав, щоб побачити ту, що зробила оце».

Ніколи раніше не розумів цього євангельського епізоду з уздоровленням кровотечивої <...> (О. Забужко), де один із персонажів – Андріян – намагається пояснити свій фізичний стан раптового знесилення, згадуючи рядки з Біблії; або Р. Іваничука «Хресна проща»: *Хто ж це тоді голосом Митуси, тією двоголосою нutoю, в якій одночасно з мелодією звучить її луна, виводить херувимську пісню «Животворящий Трійці пісню співаючи, всякую нині житейську отложім печаль»?* (Р. Іваничук), де автор, уводячи в художню оповідь слова канонічного твору, підкреслює всю складність його виконання і красу голосу виконавця. У цьому ж романі знаходимо: *Й далеко в часі пропаща будучина чекала на нього, не знав-бо, певне, бродник мудрої притчі Даниїла Заточника:*

– Убога людина пробує своєю скудною мислю міряти силу Божу, не відаючи того, що лише з досвіду життя праведного, а ще з книг мудрих

*можна прийти до Бога невидимого, отже, мисль праведника летить вище
взгляда і міряє те, чого не бачать очеса* (Р. Іваничук). Тут чітко проглядається
виховна мета залучення релігійного твору: повчання адресоване не лише
певному персонажу, але й усім читачам як заклик до замислення над своїми
діями й утвердження сили Бога.

Окрім звичайного літературного цитування, приклади якого ми щойно
навели, подеколи в художніх творах спостерігаються зразки *епікризису* –
цитування з поясненням, властиве науковому й релігійно-проповідницькому
мовленню: *Побутує «крилатий» вираз: «Вавилонське стовпотворіння», який
означає – безладдя, гармидер. Джерелом його виникнення стала також
біблійна оповідь про Вавилонську башту* (В. Вознюк). Запропоноване в
художньому творі значення прецедентного релігійного висловлювання
збігається з його поясненням у «Словнику української мови»: безладне
скупчення кого-, чого-небудь, яке супроводжується галасом, метушнею
[6, с. 722] та словнику крилатих висловів біблійного походження А. Коваль: про
великий гурт людей, де панує шум, галас, метушня [4].

Запропоновані ілюстрації цитат визначаються як приклади сумлінного
(правдивого) цитування, проте трапляються випадки маніпулятивної цитації,
зокрема псевдоцитування як різновиду. Такий зразок був виявлений у повісті
В. Слапчука «Кенгуру завбільшки з цвіркуна»: *У Святому Письмі написано:
«Які красиві ноги в тих, хто приносить добрі вісті»* (В. Слапчук). Автор із
метою створення комічного ефекту приписує священній книзі слова, які не
фіксуються в жодному з її розділів.

Цитати як мовна форма вираження явища інтертекстуальності мають
важливе значення для міжтекстової взаємодії. На цьому наголошує й І. Іванова,
відзначаючи, що «цитати, будучи знаками чужої смислової позиції, чужого
висловлювання, мають величезний потенціал акумуляції багатого досвіду
історії й культури» [3, [http](#)].

Г. Сюта, вивчаючи біблійні цитати в українській поетичній мові
XX століття, підсумовує, що біблійна цитата в сучасному українському

поетичному тексті – це функційно-стилістичний код, який засвідчує зорієнтованість авторського мовомислення на універсум духовної культури, передусім – Святого Письма [7, с. 91]. Уважаємо, що такий висновок цілком правомірно застосувати і до досліджуваних текстів художньої прози.

Отже, результати здійсненого аналізу засвідчили, що для введення прецедентних релігійних феноменів у тексти сучасної української художньої прози митці активно удаються до цитування.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач та головний редактор В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.

2. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у чотирьох томах. Том четвертий. Донецьк: ДонНУ, 2012. 388 с.

3. Иванова И. П. Цитата как семиотическая отсылка к текстам культуры [Электронный ресурс] // Ученые записки Тамбовского отделения РoСМУ. 2016. Вып. № 5. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/tsitata-kak-semioticheskaya-otsylka-k-tekstam-kultury>.

4. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові [Електронний ресурс]. К.: Либідь, 2001. 312 с. Режим доступу: <http://www.True.Cristianity.Info>.

5. Москвин В. П. Интертекстуальность: Понятийный аппарат. Фигуры, жанры, стили: монография. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2001. 168 с.

6. Словник української мови: В одинадцяти томах. Том дев'ятий / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1978. 916 с.

7. Сюта Г. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. // Українська мова. 2013. № 4. С. 82 – 92.